

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 53
Sayfa/Page: 335-354
ISSN: 1302-6879

Bölgesel Kalkınma Açısından Yatırımlarda Devlet Yardımları Kararına Eleştiriler ve Çözüm Önerileri Critical and Solution Suggestions to the Decision on Government Aid in Investments in Regional Development

• Burak ÖKDE*

* Dr. Öğr. Üyesi., Hakkari Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü, Hakkari/Türkiye.
Assist. Prof., Hakkari University, Faculty
of Economics and Administrative
Sciences, Department of Public Finance,
Hakkari /Turkey.
burakokde@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0314-1293

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

07/06/2021

Kabul Tarihi / Date Accepted:

11/09/2021

Yayın Tarihi / Date Published:

30/09/2021

Atrf: Ökde, B. (2021). Bölgesel Kalkınma Açısından Yatırımlarda Devlet Yardımları Kararına Eleştiriler ve Çözüm Önerileri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 53, 335-354.

Citation: Okde, B. (2021). Critical and Solution Suggestions to The Decision on Government Aid in Investments in Regional Development. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 53, 335-354.

Öz

Bölgesel kalkınma ve bölgeler arasındaki kalkınmışlık farkları bir ülkenin ekonomik büyümesi ve toplumsal kalkınması açısından önem taşımaktadır. Bölgesel eşitsizliklerin ortaya çıkması toplumsal ve ekonomik sorunları beraberinde getirmektedir. Gelişmiş bölgelerdeki iş imkanları, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma isteği gibi nedenlerle, bölgeler arasında yoğun göç hareketleri görülebilmektedir. Bölgeler arası düzensiz göçler, göç edilen bölgelerde de sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Altyapı yetersizlikleri, gecekondulaşma, kentte yaşayan bireyler arasında oluşan kültürel uyumsuzluk ve beklenti farklılıkları göç edilen kentin kentsel yaşam kalitesini de olumsuz etkilemektedir. Böylece çözülmesi uzun yıllar ve yüksek maliyetler isteyen sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu durum siyasal karar alıcılara farkında olduğu bir problemdir. Söz konusu sorunların önüne geçebilmek için çeşitli ekonomik teşvik paketleri geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bununla birlikte kırsal kesimlerden büyük kentlere olan göç hareketlerinin devam ettiği ve bölgeler arasında kalkınmışlık farklılığının sürdüğü görülebilmektedir. Bu durumun nedenini sadece bölgesel kalkınma amaçlı teşvik politikalarına bağlamak doğru olmayacaktır. Ancak bölgesel niteliklere, farklılıklara ve taleplere cevap veremeyen teşvik politikalarından istenen sonuçların alınması mümkün görünmemektedir. Soruna sadece finansal açıdan yaklaşmak, uygulamada yaşanan sorunların önüne geçmek için gayret göstermemek ve merkezden alınan, bölgelerin kendine has özelliklerini dikkate almayan tek tip teşvik politikaları neticesinde bölgeler arası kalkınmışlık farkının azaltılması zorlaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel kalkınma, devlet teşvikleri, kırsal kalkınma.

Abstract

Regional development and development differences between regions are important for a country's economic growth and social development. The emergence of regional inequalities reveals social and economic problems. The desire to benefit from job opportunities, education and health services in developed regions causes intense migration movements between regions. Irregular migration between regions causes problems to arise in the regions of immigration. Inadequacy of infrastructure, slums, cultural incompatibility between individuals living in the city and differences in expectations negatively affect the urban life quality of the migrated city. Thus, problems that require long years to be solved and high costs arise. This is a problem that political decision makers are aware of. Various economic incentive packages are developed and implemented in order to avoid these problems. However, it can be seen that migration movements from rural areas to big cities continue and that the development difference between regions continues. The reason for this situation is not only due to incentive policies for regional development. However, it does not seem possible to get the desired results from incentive policies that cannot respond to regional characteristics, differences and demands. Approaching the problem only financially, not making an effort to eliminate the problems experienced in practice, and uniform incentive policies make it difficult to reduce the development gap between the regions.

Keywords: Regional development, government incentives, rural development.

Giriş

Bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklarının bulunması, birçok açıdan olumsuz etkileri bulunan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ekonomik, sosyal, çevresel ve kültürel alanlarda çok sayıda olumsuzlukların yaşanmasına neden olmaktadır. Söz konusu olumsuzlukların önüne geçilmeden, toplumsal kalkınmadan söz edilmesi de kolay olmamaktadır. Ülkemizde çeşitli amaçlarla olduğu gibi, bölgesel kalkınmayı sağlamak amacıyla da ekonomik destek ve teşvik programları açıklanmaktadır. Bu programlar arasında 2012 yılında bölgesel kalkınmayı da kapsayan teşvik ve destek programı, 2012/3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” adlı Bakanlar Kurulu Kararı önemli bir yer tutmaktadır.

2012 yılında alınan bu kararla oluşturulan destek sistemi geniş çerçeveli olması ve kapsama alanı bakımından farklı yatırım türlerini içermesi bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle illerin gelişmişlik seviyelerinin dikkate alınarak, altı farklı bölgenin oluşturulmuş olması önemli görülmektedir. Bununla birlikte stratejik alanlarda yapılacak olan yatırımların desteklenmesi, ülkenin dış ticaret dengesini olumlu yönde etkileyecek yatırımların teşvik kapsamına

alınması da destek sisteminin detaylı düşünülerek hazırlanan bir yapıda olduğunu göstermektedir (Akdeve, 2013: 330).

Konuya bölgesel kalkınma ve bölgeler arası eşitsizlik sorunun ortadan kaldırılması açısından baktığımız zaman, az gelişmiş bölgelere verilen desteği önemsiz saymak doğru olmayacaktır. Nitekim bölgelerin gelişmişlik düzeyleri yatırım kararları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu tür desteklerin ve teşviklerin bölgeye yatırım çekmesi açısından olumlu bir faktör olduğu da göz önünde bulundurulmaktadır. Ancak bu bölgelerde yatırımı teşvik etmek için bu tür desteklemelerin yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Konuya sadece maddi destek veya vergisel muafiyet veya istisnalar kapsamında bakmak yanıltıcı olacaktır. Bu tür desteklerin kalıcı bir yatırım ortamı sağlayabilmesi için, geri kalmış bölgelerin rekabet gücünün artırılması gerekmektedir (Çelik, 2017: 10).

Ülkemizde uzun yıllar boyunca sanayinin geliştiği illere doğru büyük göç hareketleri yaşanmıştır. İş imkanlarının fazla olduğu bu illerde yaşanan hızlı göç artışları, bu illerde çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Göç alan illerde ortaya çıkan altyapı yetersizliği, kaçak yapılaşma ve plansız büyüme hızlı nüfus artışı ile birleşince çözülmesi gereken sorunlar artış göstermiştir. Nüfusun arttığı bu illerde, sorunların çözülmesi öncelik haline gelmiş ve göç veren bölgeler nüfuslarının azalmasıyla da ikinci planda kalmışlardır. Çeşitli sebeplerle zaten ekonomik olarak geride kalmış olan bu bölgeler, kamu yatırımlarından da uzun yıllar daha az pay aldığı için bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal gelişmişlik farkı iyice büyümüştür. Bu bölgeler arasında en dikkat çeken ve farkın kapatılması için yoğun teşviklerin sağlandığı bölge, 6. Bölge olarak sınıflandırılan illerden meydana gelmektedir.

6. Bölge olarak sınıflandırılan bu illerde, sanayi sektörünün diğer illere kıyasla daha az geliştiği, bazı illerde ise sanayi üretiminin neredeyse olmadığı görülmektedir. Bu durumun böyle olmasının çeşitli sebepleri olmakla birlikte bölgenin sanayi sektöründe üretim merkezi olmayacağı da açıktır. Bu nedenle tarımsal üretimin, tarımcılığın, turizmin ve hizmet sektörünün bölgede geliştirilmesi, yaygınlaştırılması, teşvik edilmesi gerekmektedir.

Nitekim tarımsal üretim, ekonomik üretimin içinde düşük bir pay almasına rağmen stratejik konumu gereği devletler tarafından korunmaktadır. Devletler, tarımsal üretime yönelik destek ve teşvikler sağlamaktadırlar. Özellikle tarımsal üretimin doğa şartlarına bağlı olması, üretimin net olarak önceden tespit edilememesi, fiyatların dönemsel olarak farklılık göstermesi ve yüksek istihdam oranı bu sektörü teşvik ve desteklere muhtaç bırakmaktadır (Sağdıç, 2019: 176).

Bu nedenle bölgesel kalkınmanın sağlanması için, az gelişmiş bölgelerin rekabet gücünü artıracak ve söz konusu bölgelerin potansiyel gücünü harekete geçirecek tedbirlerin alınması gerekmektedir. Çalışmamızın amacı, bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılması amacıyla yapılacak olan çalışmaların başarılı sonuçlar vermesi için sorunların doğru tespit edilmesine katkıda bulunmak ve uygulanan teşvik ve destek politikalarında yer alan eksiklik ve aksaklıkların ortaya koyulması ile sonraki dönemlerde gerçekleştirilecek olan destek ve teşviklerin daha verimli ve sonuç alıcı nitelikte olmaları için destek sağlamaktır. Bu nedenle durum değerlendirmesinin net olarak ortaya koyulması, çalışmaya konu olan teşvik sisteminde yer alan uygulama eksikliklerinin belirlenmesi ve bu eksikliklerin giderilmesi için gerekli görülen çözüm önerileri çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

1. Türkiye’de Bölgeler Arası Eşitsizlik Sorunu

Kalkınma iktisadının başladığı günden itibaren bölgesel kalkınma bir inceleme alanı olmuştur. Bu konuya yaklaşımlar serbest piyasa ekonomisi işleyişi ile incelendiği gibi çeşitli kamu müdahaleleri ile de araştırma konusu olmuştur. Devlet müdahalesinin ne şekilde olması ve ne tür teşvik ve desteklerin sağlanması bölgesel eşitlik sorunu ve ülkenin kalkınması için uzun zamandır tartışılmaktadır (Chakravorty, 2000: 368).

Bölgesel eşitsizlik sorunu sadece ülkemizde değil, dünya genelinde bir sorun olarak görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu sorun daha fazla görülmektedir. 1980’de Hindistan’ın en yoksul eyaletinde kişi başına düşen GSYH, en zengin eyaletindeki kişi başına düşen GSYH’nın %24 oranındayken, bu oran 2016 yılında %11 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Benzer bir gelişme bir diğer gelişmekte olan ülke Ukrayna’da da gözlemlenmektedir. 1990 yılında en yoksul kentin en zengin kentin gelirene oranı %40 düzeyinde iken 2013 yılında bu oran %14’e düşmüş durumdadır. Ancak, bu iki ülke de bahsedilen süreç boyunca ulusal ve uluslararası düzeyde üretimini ve ticaretini geliştirmiş durumdadır. Bu durum dünyadaki diğer pek çok ülke gibi ekonomik büyümenin ve artan ticaret hacminin, bölgeler arası gelir farklılıklarının önlenmesinde bir etkisinin olmadığını göstermektedir (Hirte vd., 2020: 1).

Kamu sektörü tarafından yürütülen bölgesel ve bölgeler arası politikalar farklı şekillerde gerçekleşebilir ve bunun sonuçları da farklı olmaktadır. Bununla birlikte kamusal politikaların ortak amacı olarak gelirin toplumda yeniden dağıtılması gösterilmektedir. Ancak, uzun zamandır yürütülen politikalar ve geliştirilen teorilerin uygulanması sonucunda görülmektedir ki, bölgeler arasında kalkınmışlık farklarının

giderilmemesi durumunda toplumdaki gelir dağılımının düzeltilmesi veya yaşam standartlarının birbirine yaklaşması mümkün değildir. Bu nedenle bölgeler arası kalkınmışlık sorununun çözümü son derece önem taşımaktadır. Bu sorunun çözülebilmesi için bilimsel ve gerçekçi hedeflerin oluşturulması, bölgesel düzeyde bir kalkınma vizyonu ve stratejik düzeyde sorunlu alanların geliştirilmesi için özel yöntem ve araçların geliştirilmesi gereklidir (Sieriebriak ve Melnykova, 2018: 312).

Bu noktada bir bölgenin gelişmişliğinin veya ekonomik canlılığının sağlanması için iki önemli faktör vardır. İlk önce bölgedeki ekonomik hayatın ve üretimin artan getiri sağlaması gerekmektedir. Bu bölgelerdeki firmalar karlılıklarını sürdürebilmeleri için belirli bir Pazar payını korumaları gerekmektedir. Bir diğer faktör ise ulaşım imkanlarının gelişmişliği ve ulaşım maliyetlerinin sektörler açısından önemi olarak gösterilmektedir (Vickerman, 1996: 226). Ulaşım maliyetlerinin farklı sektörler açısından farklı önem göstermesi, ulaşım konusunda dezavantajlı firmaların buna göre yatırım veya sektör belirlemesi açısından önem taşımaktadır.

Küreselleşen bir dünyada ise ulaşım maliyetlerini sadece ülke içi değerlendirmek doğru olmayacaktır. Bölgesel kalkınmanın sağlanması için yurt dışı ulaşım maliyetlerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu nedenle ülkelerin altyapı kalitesi ile birlikte uluslararası ticaret maliyeti ve ülkeler arası serbest ticaret özellikleri bölgesel kalkınma açısından önemli noktalar (Zeng ve Zhou, 2010: 360).

Bölgelerarası gelişmişliğin farklı düzeylerde gerçekleşmesi sebepleri sadece ulaşım maliyetlerine dayanmamaktadır. Bölgelerin fiziksel ve doğa şartları, yetişmiş iş gücü kapasitesi, sosyal yapısı ve ekonomik altyapısı bu sebeplerden bazılarıdır. Bu alanlarda avantajlı olan bölgeler ekonomik büyüme ve gelişme yönünden de daha şanslı olabilmektedir. Ancak, kapsamlı bir büyüme ve kalkınmanın sağlanması için gelişmişlik farklarının en aza indirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ülkeler sık sık yatırımları destekleme yoluna gitmektedirler (Ekinci Hamamcı, 2020: 181).

Bir ülkenin kalkınabilmesi için tüm sorunları çözecek bir formül arayışı iktisatçıları uzun bir süre meşgul etmiştir. Örneğin liberal ekonomiye geçiş ile beraber kalkınmanın sağlanabileceği düşünülmüştür. Ancak, kalkınmanın sağlanması farklı yaklaşımları, kurumsal iş birliklerini ve eşzamanlı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır (Sen, 1999: 126). Ülkemizde de toptancı bir yaklaşımla üretim, bölgesel avantajlara dayalı olarak bazı bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu bölgelerde artan iş gücü talebi yoğun bir iç göç yaşanmasına neden

olmuştur. Üretim hızı artışı, iş imkanlarının artması bazı sorunların göz ardı edilmesine neden olmuştur. Günümüzde ise bu durumun olumsuz sonuçları gözlemlenmektedir. Dengeli bir kalkınma planlamasının yapılmamış olması nedeniyle bölgeler arası eşitsizlikler ve nüfus farklılıkları ortaya çıkmış durumdadır. Tablo 1’de bölgesel nüfus dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Bölgesel Nüfus Yoğunluğu (2019- Kişi)

Marmara Bölgesi	24 milyon 465 bin 689
İç Anadolu Bölgesi	12 milyon 705 bin 812
Akdeniz Bölgesi	10 milyon 552 bin 942
Ege Bölgesi	10 milyon 318 bin 157
Güneydoğu Bölgesi	8 milyon 876 bin 531
Karadeniz Bölgesi	7 milyon 674 bin 496
Doğu Anadolu Bölgesi	5 milyon 966 bin 101

Kaynak: <https://www.icisleri.gov.tr/turkiyenin-nufus-haritasi>
(Erişim Tarihi: 12.04.2021)

Tablo 1’de görüleceği üzere nüfusun çok büyük bir bölümü, sanayi üretiminin yoğunlaştığı Marmara Bölgesinde yoğunlaşmıştır. Yüzölçümü olarak en büyük bölge olan Doğu Anadolu Bölgesi ise en düşük nüfusa sahip bölge olarak görülmektedir. Bu durum dengesiz ve plansız büyümenin göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Tablo 2’de ise illere göre kişi başına düşen milli gelir dağılımı il bazında gösterilmiştir.

Tablo 2: İllere Göre Kişi Başı GSYH (\$)

İstanbul	15	Balıkesi	7	Zonguldak	6	Osmaniye	5 277
Kocaeli	14	Kayseri	7	Afyonkarahi	6	Kilis	5 125
Ankara	12	Edime	7	Niğde	6	Gümüşh	5 122
Tekirda	12	Uşak	7	Amasya	6	Mardin	5 083
Antalya	10	Düzce	7	Sivas	6	Yozgat	5 056
İzmir	10	Mersin	7	Samsun	6	Bingöl	4 811
Bursa	10	Burdur	7	Ardahan	6	Şırnak	4 804
Bilecik	10	Kütahya	7	Kahramanm	6	Tokat	4 737
Kırklare	10	Isparta	7	Bayburt	5	Siirt	4 683

Muğla	9	Konya	7	Kırşehir	5	Kars	4 626
Eskişehir	9	Rize	7	Elazığ	5	Diyarbak	4 164
Yalova	9	Kırıkkal	6	Bartın	5	Batman	4 120
Bolu	9	Kastamo	6	Hatay	5	Muş	4 108
Çanakk	9	Karabük	6	Çorum	5	Adıyama	3 954
Artvin	8	Aydın	6	Sinop	5	Bitlis	3 906
Sakarya	8	Gaziante	6	Giresun	5	Van	3 295
Manisa	8	Çankırı	6	Iğdır	5	Şanlıurfa	3 075
Tunceli	8	Trabzon	6	Malatya	5	Ağrı	2 946
Erzinca	8	Aksaray	6	Ordu	5	Türkiye	9 213
Karama	8	Adana	6	Erzurum	5		
Denizli	8	Nevşehir	6	Hakkari	5		

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2019-33663> (Erişim Tarihi: 18.04.2021)

Tablo 2'deki veriler incelendiği zaman Türkiye milli gelir ortalaması 9.213 dolar olarak görülmektedir. Ortalamanın üzerinde yer alan il sayısı 14 iken, 67 il ortalamanın altında kalmaktadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu illeri ortalamanın yarısı düzeylerinde milli gelire sahip durumdadır. Bu durum bölgeler arası eşitsizliğin bir diğer göstergesi olmaktadır.

2019 yılında yayınlanan Sosyal ve Ekonomik Gelişmişlik Araştırması (SEGE) 2017 çalışması ise demografi, istihdam, eğitim, sağlık, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali durum, erişilebilirlik ve yaşam kalitesi başlıklarında 52 değişken ile illerin göreceli sıralamalarını ve kademelerini belirlemiştir (SEGE, 2019: 11). Bu çalışma ile ilgili veriler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: İllerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sırası

1.Kademe	2.Kademe	3.Kademe	4. Kademe	5. Kademe	6.Kademe
İstanbul	Denizli	Mersin	Amasya	Sinop	Adıyaman
Ankara	Sakarya	Trabzon	Hatay	Giresun	Ardahan
İzmir	Yalova	Adana	Nevşehir	Osmaniye	Diyarbakır
Kocaeli	Bolu	Zonguldak	Afyonkarahisar	Çankırı	Kars

Antalya	Konya	Uşak	Elazığ	Tokat	Iğdır
Bursa	Aydın	Gaziantep	Kırşehir	Niğde	Bingöl
Eskişehir	Isparta	Samsun	Malatya	Kahramanmaraş	Batman
Muğla	Kayseri	Burdur	Sivas	Tunceli	Şanlıurfa
Tekirdağ	Kırklareli	Kırıkkale	Bartın	Ordu	Mardin
	Bilecik	Düzce	Erzincan	Erzurum	Siirt
	Çanakkale	Karaman	Kastamonu	Kilis	Bitlis
	Edirne	Rize	Artvin	Yozgat	Van
	Karabük	Kütahya	Çorum	Gümüşhane	Hakkari
	Manisa		Aksaray	Bayburt	Muş
	Balıkesir				Ağrı
					Şırnak

Kaynak: (SEGE, 2019: 38-62).

SEGE araştırması ile sadece ekonomik göstergeler değil, eğitim, sağlık, yaşam kalitesi göstergeleri gibi sosyal göstergelerden de yararlanılarak bir gelişmişlik endeksi oluşturulmuştur. Bu endeksin son sıralarında yine Doğu ve Güneydoğu illeri yer almaktadır. Bu durum bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde önemli bir detayı göstermektedir. Sadece ekonomik nedenler değil, eğitim, sağlık imkanları ve yaşam kalitesi gibi unsurlar da bölgeler arası eşitsizliklerin büyümesinde ve iç göç yaşanmasında etkili olabilmektedir. Nitekim Doğu ve Güneydoğu illeri sanayi üretiminde geride olsa da tarımsal üretim açısından avantajlı özelliklere sahip konumdadır. Bölgenin geniş coğrafyası göz önüne alındığında doğru politikalar ile tarımsal gelirin artırılması mümkündür.

Çünkü tarımsal üretim, diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de önemini korumaktadır. Gerek ekonomik gelir olarak gerek istihdam olanakları olarak, tarım sektörü vazgeçilmez bir kaynak olmaktadır. Her türlü imkana rağmen ülkemizin bu alanda yeterli üretime, gelire ve verimliliğe ulaşmadığı düşünülmektedir. Bu nedenle de son yıllarda ülkemizin maalesef tarımsal ithalata yöneldiği de görülmektedir. Avrupa'nın gıda ihtiyacını karşılayabilecek durumdan ve tahıl ambarı olarak değerlendirilen bir ülke pozisyonundan, kendi ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaklaşarak ithalata mecbur kalan bir ülke haline

gelmek, bazı alanlarda yanlış politikaların uygulandığının göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Kaya, 2019: 153).

Bu nedenle bölgenin ekonomik olarak iyileştirilmesine yönelik tedbirlerle birlikte, eğitim olanaklarının artırılması, sağlık imkanlarının geliştirilmesi, kentsel yaşam kalitesinin artırılması gibi çalışmalarla yerel iş gücünün büyük şehirlere göç etmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir.

2. Yatırımlarda Devlet Yardımları

Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farklılıklarının en aza indirilebilmesi için uygulanan güncel teşvik politikaları 2012/3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” adlı Bakanlar Kurulu kararı temel alınarak uygulanmaktadır. Alınan karar doğrultusunda iller altı bölgeye ayrılmıştır. Her bölge için farklı ekonomik teşvikler sağlanmaktadır. Bu karar doğrultusunda “Entegre damızlık hayvancılık yatırımları dahil olmak üzere entegre hayvancılık yatırımları ve gıda ürünleri ve içecek imalatı” yatırımları özellikle 6. Bölge için cazip hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu yatırımlar bölgenin mevcut şartlarında gerçekleştirilme potansiyeli yüksek olan yatırımlar olarak değerlendirilmektedir. Teşvik uygulamalarında bölgelerin sınıflandırılması tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler

1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırkkale	Ordu	Muş

	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	Bozcaada ve Gökçeada
			Sivas		

Kaynak:

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm>
(Erişim Tarihi: 05.05.2021)

Bu tablo 2020 tarihli 2846 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile güncellenmiştir. Yapılan güncelleme ile bazı iller farklı bölgelerde sınıflandırılmaya alınmıştır. Güncel duruma göre 6 farklı bölgede sınıflandırılmış illerin listesi Tablo 5’de gösterilmektedir.

Tablo 5: Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgelerin Güncel Hali

1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
Ankara	Aydın	Adana	Afyonkarahisar	Bayburt	Adıyaman
Antalya	Balıkesir	Burdur	Aksaray	Çankırı	Ağrı
Bursa	Bilecik	Düzce	Amasya	Erzurum	Ardahan
Eskişehir	Bolu	Gaziantep	Artvin	Giresun	Batman
İstanbul	Çanakkale	Karaman	Bartın	Gümüşhane	Bingöl
İzmir	Denizli	Kırkkale	Çorum	Kahramanmaraş	Bitlis
Kocaeli	Edirne	Kütahya	Elâzığ	Kilis	Diyarbakır
Muğla	Isparta	Mersin	Erzincan	Niğde	Hakkari
Tekirdağ	Karabük	Samsun	Hatay	Ordu	Iğdır
	Kayseri	Trabzon	Kastamonu	Osmaniye	Kars

	Kırklareli	Rize	Kırşehir	Sinop	Mardin
	Konya	Uşak	Malatya	Tokat	Muş
	Manisa	Zonguldak	Nevşehir	Tunceli	Siirt
	Sakarya		Sivas	Yozgat	Şanlıurfa
	Yalova				Şırnak
					Van
					Bozcaada, Gökçeada

Yatırım teşvik uygulamalarında altı bölgede sınıflandırılmış olan illerin gösterildiği Tablo 5, incelendiği zaman görülmektedir ki, 6. Bölgede yer alan iller, aynı zamanda tablo 2’de gösterilmiş olan milli gelir sıralamasının son sıralarında yer alan illerden oluşmaktadır. Aynı zamanda tablo 3’de gösterilen illerin sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasının son sıralarında yine 6. Bölgede yer alan iller karşımıza çıkmaktadır. Görülmektedir ki, 6. Bölgede yer alan iller milli gelir sıralamalarında ve sosyo ekonomik sıralamalarda son sıralarda yer almaktadırlar. Bu durumda, teşvik programının bölgeler düzeyinde oluşturulmasının başarılı bir karar olduğu söylenebilir. Verilere göre 6. Bölgede yer alan illere daha kapsamlı programlar, destek ve teşvikler uygulanması olumlu değerlendirilmektedir. Tablo 6’da ise bölgesel olarak uygulanan teşvikler gösterilmektedir.

Tablo 6: Teşvik ve Desteklerin Bölgelere Göre Dağılımı

Destekler			1	2	3	4	5	6
KDV İstisnası			+	+	+	+	+	+
Gümrük Vergisi Muafiyeti			+	+	+	+	+	+
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı	OSB ve EB Dışı	15	20	25	30	40	50
	Oranı (%)	OSB ve EB İçi	20	25	30	40	50	55
		OSB ve EB Dışı	2 yıl	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	OSB ve EB İçti	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
Yatırım Yeri Tahsisi		+	+	+	+	+	+
Faiz veya Kar Payı Desteği	İç Kredi	-	-	3 puan	4 puan	5 puan	7 puan
	Döviz / Dövizle Endeksli Kredi			1 puan	1 puan	2 puan	2 puan
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği		-	-	-	-	-	10 yıl
Gelir Vergisi Stopajı Desteği		-	-	-	-	-	10 yıl

Kaynak: <https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri/md0103011615> (Erişim Tarihi: 16.05.2021)

Tablo 6 incelendiği zaman, 6. Bölge için diğer bölgelere göre daha fazla destek sağlandığı görülmektedir. Bölgenin coğrafi, ekonomik ve sosyal şartları göz önüne alındığında bu durum olumlu karşılanmaktadır. Bununla birlikte 6. Bölge yatırım istatistiklerinin istenilen düzeye ulaşamadığı da bilinmektedir. Bu durum Tablo 7’de gösterilmiştir.

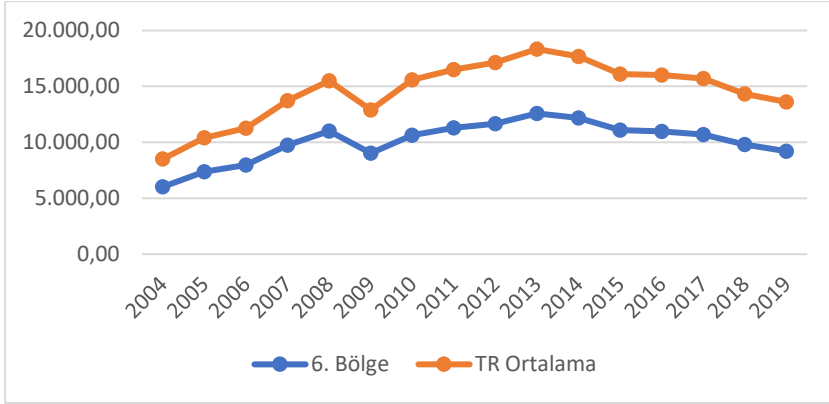
Tablo 7: Bölgelere Göre Yatırım Verileri

2019	Belge Adedi	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
1. Bölge	2.381	52.273	52.981
2. Bölge	947	35.588	31.115
3. Bölge	740	25.213	22.918
4. Bölge	557	8.782	24.828
5. Bölge	354	5.988	16.600
6. Bölge	701	5.972	52.726

Kaynak: Destek ve Teşvikler | T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Tablo 7 incelendiği zaman görülmektedir ki, 6. Bölge için düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısı, 1, 2 ve 3. Bölgelerden düşük

kalmıştır. Yapılan yatırım tutarlarında ise 6.bölge en az yatırım yapılan bölge olmuştur. Bu sonuç 6. Bölge İllerinin diğer bölgelerden geri kalmışlığının mevcut teşvik sistemiyle ortadan kaldırılamayacağına bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Grafik 1’de görüldüğü üzere 2004-2019 yılları arasında 6. Bölge İllerinin dolar bazlı kişi başı GSYH tutarları sürekli olarak Ülke ortalamasının altında kalmış, Ülke ortalaması ile arayı kapatacak bir sıçrama gerçekleştirilememiştir.

Grafik 1: Kişi Başı GSYH- 6. Bölge İlleri ile Türkiye Ortalaması (\$)

Tablo 7’deki veriler incelendiği zaman görülmektedir ki; destek kapsamında gerçekleştirilen yatırım tutarı açısından 6. Bölge son sırada yer almaktadır. 6. Bölge için bu kadar avantajlı teşvik politikaları sunulmasına rağmen, bölgeye beklenen veya yeterli yatırımın gerçekleşmediği ortadadır. Hatta toplam yatırım tutarının yaklaşık olarak sadece %4’ü gibi bir yatırım alabilmiştir. Bu durum “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” ile sağlanan desteklerin bölgesel gelişmişlik farkının azaltılması konusunda yeterli ve doğru bir uygulama olduğu iddiasını zayıflatmaktadır. Yaklaşık 10 yıldır uygulanan bir programın bölgesel gelişmişliğin azaltılması konusunda yetersiz olması ayrı bir sorun, bu sorundan haberdar olunmaması veya sorunun çözülmesi için bir adım atılmaması ayrı bir sorundur. Bu durumun ortadan kaldırılabilmesi ve 6. Bölgenin ekonomik büyümesi ve toplumsal kalkınması için gerekli bazı durumların dikkate alınması gerekmektedir.

3. Uygulamada Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

2012 yılı Devlet Yardımları Kararı, bölgesel sınıflandırma ile farklı teşvik ve yardım olanakları sağlaması açısından önem taşımakta

ve değerli bir çalışma olarak görülmektedir. Bununla birlikte sonuçlar göstermektedir ki, belge adedi ve yatırım tutarı olarak 6. Bölge yine son sıralarda yer almaktadır. Bölgenin destekleme kapsamında yeterli yatırımı alamamasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

3.1. Başka Desteklerden Yararlanılamaması

Gerek 3305 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı gerek 2846 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı yatırımlarda devlet yardımlarından faydalanılabilmesi için diğer kamu kurum ve kuruluşlarından destek sağlanmaması şartını getirmiştir. Bu durum diğer yatırımlar için anlaşılabilir ve makul bir şart olarak değerlendirilebilir. Ancak, bölgesel yatırımlarda özellikle 6. Bölge yatırımlarında bu şart engelleyici bir hüküm olmaktadır. Çünkü, yatırım yapma potansiyeli olan bölge insanı bir şekilde kamusal destek veya teşviklerden faydalanabilmektedir. Kalkınma ajansları, kamu bankaları, çiftçi ofisleri, bakanlıklar aracılığı ile yapılan desteklemeler, Devlet Yardımları Kararından faydalanılmasını engellemektedir. Bu durumda bölgeye sadece dışarıdan büyük yatırımcının gelmesi beklenmektedir ki, böyle bir durum son derece istisnai bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Bu nedenle 6. Bölge için Devlet Yardımları Kararı ile diğer destek ve teşviklerin tamamlayıcı nitelikte olması ve birbirinin önünü kesmemesi gerekmektedir.

3.2. Asgari Yatırım Tutarı Şartı

Devlet Yardımları Kararı ile ilgili bir diğer eleştiri konusu, asgari yatırım tutarı şartı aranmasıdır. Bu durumda yine bölgesel yatırımların bu şartlardan muaf tutulması gerekli görülmektedir. 3305 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı gereği bu tutar 6. Bölge için 500.000 TL olarak belirlenmiştir. Sermaye birikiminin az olduğu, dışarıya sürekli göç verip, kamu personeli dışında neredeyse dışarıdan hiç göç almayan ve yatırım çekmek için uğraşılan 6. Bölge için böyle bir şartın aranması, söz konusu amaç ile çelişmektedir. Bu nedenle asgari yatırım şartının 6. Bölge yatırımları için ortadan kaldırılması gerekmektedir.

3.3. Bürokratik Zorluklar ve Karmaşık Başvuru Süreçleri

Devlet Yardımları Kararı bölgesel yatırımlarla beraber stratejik ve büyük ölçekli yatırımları da kapsamaktadır. Stratejik ve büyük ölçekli nitelikli yatırımlar, büyük yatırımcılar ve büyük ölçekli şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kişilerin veya şirketlerin yetişmiş elemanları, hukuk departmanları ve avukatları bulunmaktadır. Bu nedenle bürokratik işlemleri takip edebilecek kaynaklara sahip

durumdadırlar. Gelişmemiş bölgelerde yatırım yapmak isteyen yatırımcılar için ise bu süreç göz korkutucu ve caydırıcı nitelikte olabilmektedir. Bu nedenle başvuruların yatırımcı ofisleri veya ilgili kamu kuruluşları çatısı altında oluşturulacak bölümler ile yatırımcıyı yönlendirecek ve işleri kolaylaştıracak şekilde tek bir elden yürütülmesi gerekmektedir.

3.4. Merkezden Planlanan Destek ve Teşvik Stratejileri

Yerel aktörlerin ve halkın görüş ve önerileri alınmadan, merkezi yönetim tarafından alınan destek kararlarının amaca ulaşması zorlaşmaktadır. Çeşitli nedenlerle dışarıdan yatırımcı çekemeyen 6. Bölge illeri için de bu durum geçerlidir. Bu nedenle içsel dinamikleri harekete geçiremeyen teşvik uygulamalarının başarı şansı düşük olmaktadır.

Özellikle Bölge İllerinin sosyal ve ekonomik olarak geride olması, nakliye unsurunun sorunlu ve maliyetli olması, terör olayları nedeniyle güvenlik istikrarsızlığı oluşması gibi nedenler bölgeye yatırımcı gelmesini güçleştirmektedir. Aynı zamanda ihracat imkanlarının da bölgede düşük olması nedeniyle dar kapsamlı ekonomik desteklerle bölgeye yatırımcı çekmek güçleşmektedir (Öz, 2015: 56). Bu nedenle bölge ihtiyaçlarının ve eksikliklerinin tam olarak belirlenebilmesi için ve içsel dinamiklerin harekete geçirilebilmesi için yerel unsurların dikkate alınması yoluyla yeni bir teşvik sistemine ihtiyaç duyulmaktadır.

Gerçekten de geleneksel yukarıdan aşağıya müdahalelerin bölgesel ekonomiler üzerinde zararlı etkileri olabildiği gibi hiçbir etkisi de olmayabilir. Çünkü bu tür merkezi yaklaşımlar çoğunlukla sorunlarla ilgili unsurları gözden kaçırmaktadırlar. Tersine, aşağıdan yukarıya kalkınma stratejileri, sorunların coğrafi özelliklerinin talep ettiği, yerel özelliklere ve geçmiş çizgilere göre seçilmesi gerektiği iddiasına dayanmaktadır (Ascani, 2012: 12).

3.5. Sosyal İhtiyaçların ve Yaşam Kalitesinin Göz Ardı Edilmesi

Devlet Yardımları Kararı ekonomik olarak çeşitli vergi istisna ve muafiyetleri, sigorta primleri gibi çeşitli destekleri temel alarak Bölge'nin kalkınacağını planlamışsa, bu planın şu ana kadar başarıyla devam ettiğini savunmak güçleşmektedir. Bölge ekonomik olarak geri kaldığı gibi, yatırımın önemli bir unsuru olan beşerî sermayeyi elinde tutacak herhangi bir cazibe unsurundan da mahrum durumdadır. Batı illerinin sahip olduğu sosyalleşme imkanları, modern cafe ve restoranlar, sinema ve tiyatro salonları, park ve bahçeler özellikle genç

nüfusu etkilemektedir. Orta ve yaşlı nüfus içinse sağlık hizmetlerine erişim, çocuklarının eğitim ihtiyacının karşılanması gibi nedenler önemli bir etken olmaktadır.

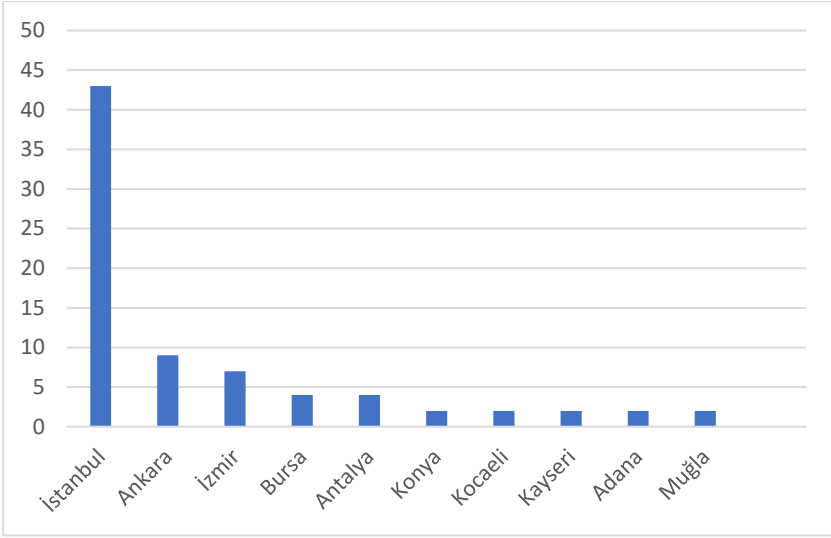
Bu eksiklikler bölge halkının kararlarını etkilediği gibi, bölgede yapılacak olan hizmet sektörü yatırımlarını da olumsuz etkilemektedir. Kısır bir döngü olarak devam eden bu süreci sonlandırmak pek çok açıdan olumlu bir etki bırakacağı gibi, gelişen hizmet sektörü ile beraber bölge turizmi de olumlu etkilenebilecektir.

Geri kalmış bölgelerin kalkınabilmesi için turizm sektörünün ana gelir kaynağı olması beklenmemektedir. Bununla birlikte kapsamlı bir yatırım ve değişim gerektirmeyen iç turizmle birlikte, Türkiye sosyal ve ekonomik açıdan bölgesel olarak sürdürülebilir kalkınma sağlayabilir (Seckelmann, 2002: 91). Özellikle kırsal turizm ile beraber bölgede refah artışı, yaşam şartlarının iyileştirilmesi, yaşam kalitesinin artması gibi sonuçlar beklenmektedir (Gül ve Yıldız, 2020: 282).

3.6. Modern Pazarlama Yöntemlerine Destek Sağlanmaması

Küreselleşme ve uluslararası ekonomik bütünleşme ilerledikçe, dünya ekonomik coğrafyasının geniş yapısının, her biri kendi gelişim dinamiğine sahip ayrı bloklardan (Birinci, İkinci ve Üçüncü Dünyalar) oluştuğu şeklindeki eski kavramlar, başka bir bakış açısına doğru evrilmektedir (Scott ve Storper, 2003: 582). Gelişen teknoloji ve ekonomik sistemlerle beraber özellikle internet, çevre bölgelerdeki ve kırsal alanlardaki işletmelerin, çekirdek bölgelerdeki ve metropol alanlardaki pazarlara erişimini kolaylaştırmaktadır (Gillespie, 2001: 119).

Ülkemizde modern pazarlama yöntemleri her yıl gelişmektedir. Ancak bu gelişme ve değişimden Bölge İlleri yararlanamamaktadır. Grafik 2'de Ticaret Bakanlığı verilerine göre e-ticaret firmalarının yaklaşık %75 kadarı 10 ilde yer aldığı görülmektedir. Bu 10 il arasında 6. Bölge İllerinden biri yer almamaktadır.

Grafik 2: E-ticaret İşletmelerinin İllere Göre Yüzdesel Dağılımı

Pazarlama maliyeti ve sıkıntısı yüzünden ürünlerinin satamayan ve üretimden vazgeçen üreticilerin, ürünlerini ülke pazarına sunma şansını yakalamaları gerekmektedir. Bu nedenle bu alanda kurs ve seminerler düzenlemeli, teknik bilgi ve beceri kazandırılmalıdır. Aynı zamanda e-ticaret yapabilmek için kurulum, danışmanlık ve reklam alanlarında destek, teşvik ve uygun maliyetli kredi gibi unsurlardan oluşan programlar uygulanmalıdır.

Sonuç

Bölgesel kalkınma ve bölgeler arası kalkınma farklılıkları sorunu uzun zamandır bir problem olarak görülmektedir. Bu durum sadece ülkemize özgü bir durum da değildir. Özellikle küreselleşmenin artması ile birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla bu sorunla karşılaşılmaktadır. Hızlı sanayileşme ile birlikte üretimin artması ve üretim tesislerinin bir bölgede toplanması ile beraber, bu bölgeler beşeri sermaye akımını artırmıştır. Bu bölgelerde yaşanan hızlı büyüme, zincirleme bir etki yaratarak kamu ve özel sektör yatırımlarının da artmasına neden olmuştur. Ülkemizde de bu durumun benzer şekillerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu durum sonucunda ise dünyada olduğu gibi, bizde de bölgeler arası gelişmişlik farklılığı hızla artmaya başlamıştır. Ancak, toplumsal refahın sağlanması ve ülkenin bir bütün olarak kalkınması için bölgeler arası eşitsizlik sorunlarının en aza indirilmesi gerekmektedir. Bu farkın kapatılabilmesi ve az gelişmiş

bölgelere yatırımın artırılması için kamu sektörü çeşitli destek ve teşvikler sağlamaktadır.

Ülkemizde 2012 yılında alınan 3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” adlı Bakanlar Kurulu Kararı, stratejik ve büyük ölçekli yatırımlarla beraber bölgesel kalkınmayı hedefleyen yatırımları da desteklemeyi hedeflemiştir. Ülkenin dışa bağımlılığının azaltılabilmesi, stratejik ürünlerin üretiminin artırılması, dış ticaret dengesine katkı sağlaması açısından stratejik ve büyük ölçekli yatırımlar önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması amacıyla illerin sınıflandırılması ve bu sınıflandırmaya uygun olarak geri kalmış bölgelere daha fazla destek sağlanması da olumlu değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte yaklaşık 10 yıldır yürürlükte olan destek sisteminin bölgesel kalkınma için yeterli ve doğru işleyen bir sistem olup olmadığı konusu tartışmalıdır. 2019 verilerine göre büyük ölçekli ve stratejik yatırımların yoğunlaştığı 1. Bölgeyi saymazsak bile, 2. ve 3. Bölgelerde düzenlenen teşvik belgesi sayısının 6. Bölgede düzenlenen teşvik belgesi sayısından fazla olduğu görülmektedir. Aynı şekilde toplam yatırım tutarları arasında en az yatırımın 6. Bölgede gerçekleştiği de ortadır. Bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılmasını hedefleyen bir teşvik ve destek uygulanmasında en az gelişmiş bölge olan 6. Bölgenin gerek düzenlenen teşvik belgesi adedi olarak gerek yatırım tutarı olarak üst sıralarda olması beklenmektedir. Yaklaşık 10 yıldır uygulanan 6.Bölge illerinin milli gelir sıralamalarında veya gelişmişlik endekslerinde son sıralardaki yerlerinin değişmemiş olması mevcut destek ve teşvik sistemlerinin sorgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çalışmamız tarafından destek sisteminin etkinliğinin düşük kaldığı savunulmakta ve bu durum çeşitli nedenlere bağlanmaktadır. Bu nedenler, “Başka Desteklerden Yararlanılamaması”, “Asgari Yatırım Tutarı Şartı”, “Bürokratik Zorluklar ve Karmaşık Başvuru Süreçleri”, “Merkezden Planlanan Destek ve Teşvik Stratejileri”, “Sosyal İhtiyaçların ve Yaşam Kalitesinin Göz Ardı Edilmesi”, “Modern Pazarlama Yöntemlerine Destek Sağlanmaması” olarak belirlenmiştir.

Yüzölçümü olarak çok büyük bir coğrafik alanı kaplayan 6.Bölge illerinin ekonomik olarak büyümesi, toplumsal olarak kalkınması ve atıl bir alan olarak değerlendirilmemesi ülkemizin büyümesi ve kalkınması için büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bölgesel kalkınmayı, özellikle de 6. Bölgenin kalkınmasını hedef alan bir yapının oluşturulması, teşvik ve destek sisteminin bölgenin iç dinamiklerini harekete geçirecek nitelikte olması ve yaşam kalitesi

düzeyinin artırılması çalışmalarının da kurulacak yapının esas meselelerinden olmasının sağlanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akdeve, E. ve Karagöl, E.T. (2013). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 329-350.
- Ascani, A., Crescenzi, R. ve Iammarino, S. (2012). Regional Economic Development: A Review. *Search Working Paper*, 01/03, <http://www.ub.edu/searchproject/wp-content/uploads/2012/02/WP-1.3.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.05.2021).
- Chakravorty, S. (2000). How Does Structural Reform Affect Regional Development? Resolving Contradictory Theory with Evidence from India. *Economic Geography*, 76(4), 367-394.
- Çelik, N. (2017). Teşvik Politikalarının Etkinliğinin Mekansal Perspektiften Değerlendirilmesi. *Ege Akademik Bakış*, 17(1), 1-12.
- Ekinci Hamamcı, E. D. ve Kahreman, Y. (2020). 2012 Yatırım Teşvik Sistemi’nin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Erzurum’da Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 179-205.
- Gillespie, A., Richardson, R. ve Cornford, J. (2001). Regional Development and The New Economy. *EIB Papers*, European Investment Bank (EIB), 6(1), 109-131.
- Gül, K. ve Yıldız, Y. (2020). Kırsal Turizm Faaliyetlerinin Yaşam Kalitesine Etkisi: Kavramsal Bir Değerlendirme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Special Issue (4), 275-286.
- Hirte, G., Lessmann, C. ve Seidel, A. (2020). International trade, geographic heterogeneity and interregional inequality. *European Economic Review*, 127, 1-23.
- İçişleri Bakanlığı. (2019). Türkiye’nin Nüfus Haritası. <https://www.icisleri.gov.tr/turkiyenin-nufus-haritasi>, (Erişim Tarihi: 12.04.2021).
- Kaya, M. (2019). Ağrı’nın Kalkınması İçin Akıllı Tarım (Tarım 4.0) Önerisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 75, 130-156.
- Öz, E. ve Buyrukoğlu, S. (2015). Osmanlı Döneminden Günümüze Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları ve Etkinliği. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 6, 35-59.
- Resmi Gazete (2012). 2012/3305 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm>, (Erişim Tarihi: 05.05.2021).

- Resmi Gazete (2020). 2846 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/08/20200821-27.pdf>. (Erişim Tarihi: 04.05.2021).
- Sağdıç, E.N. ve Yıldız, F. (2019). Türkiye’de Tarım Sektörüne Yönelik Uygulanan Mali Teşviklere Genel Bir Bakış. Taytak, M. ve Şaşmaz, M. Ü. (Ed.). *Türkiye’de Mali Teşvik Sistemi ve Uygulamaları* içinde (153-180). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Sanayi Bakanlığı (2021). Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Yatırım Teşvik Uygulamaları. <https://www.sanayi.gov.tr/destek-ve-tesvikler/yatirim-tesvik-sistemleri/md0103011615> (Erişim Tarihi: 16.05.2021).
- Scott, A. ve Storper M. (2003) Regions, Globalization, Development. *Regional Studies*, 37, 579–593.
- Seckelmann, A. (2002). Domestic tourism a Chance for Regional Development in Turkey. *Tourism Management*, 23, 85–92.
- SEGE. (2019) Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını Sayı: 3 Araştırma Raporu Sayı: 3 Aralık 2019, Ankara. https://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/89/sege-2017_1581687211.pdf. (Erişim Tarihi: 16.04.2021).
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Sieriebriak, K.ve Melnykova, O. (2018). Economic Development of Eastern European Countries (on The Example of Ukraine): Regional Aspect. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(4), 306-314.
- TÜİK. (2021). İl Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2019-33663> (Erişim Tarihi: 18.04.2021).
- Vickerman, R. (1996). Location, Accessibility and Regional Development: The Appraisal of Trans-European Network. *Transport Policy*, 2(4), 225-234.
- Zeng, D. Ve Zhao, L. (2010). Globalization, Interregional and International Inequalities. *Journal of Urban Economics*, 67, 352–361.